

Проф. др Бранко Медојевић *

ТРАНЗИЦИЈА И СВОЈИНСКО ПИТАЊЕ

1. За последњих десет година у друштвеним наукама (философија, социологија, економија исл.) свакако је питање транзиције једно од најприсутнијих питања. Транзициони процеси, под утицајем савремене техничко-технолошке револуције, условљавају значајне промјене у друштвеној и економској структури најразвијенијих земаља тржишне привреде данас. Међутим, због слома административно-централистичког система у бившим социјалистичким земљама и нужности преласка ових земаља на друштвено-економски систем политичке демократије и тржишне економије, проблем транзиције је у друштвеним наукама, у свом највећем делу, редукован само на бивше социјалистичке земље.

Ова редукација, као што ћемо касније видети, не само што је условила неадекватно третирање транзиционог процеса у бившим социјалистичким земљама, већ су и понуђена решења у супротности како са токовима транзиције у развијеним тржишним привредама тако и са стварношћу (политичком и економском) у бившим социјалистичким земљама.

Наиме, трансформација привреда бивших социјалистичких земаља у тржишну привреду указује на једну значајну карактеристику ових процеса. О чему се ради?

Жеља за брзим преласком у ново друштво тржишне привреде, као и однос снага на политичкој сцени ових земаља, те утицај међународног окружења и сл., утицали су да „шок терапија” и, на тој основи, мере економске политике постану доминантан начин стварања механизма и институција тржишне привреде. Резултати који су, за сада, постигнути нису, у највећем броју ових земаља, прихватљиви у многим случајевима ни економски ни друштвено. Као што је познато, ради се о значајном паду производње и наци-

* Економски факултет, Београд

оналног дохотка, о разарању постојећих привредних механизма без адекватног конституисања нових, као и о значајном порасту незапослености, те о огромним социјалним разликама које прете да читав процес врате на почетну тачку.

Илустрације ради, за ову нашу тезу наводим следеће податке о паду индустријске производње у источноевропским земљама у периоду 1990-1993. год.¹

Табела бр. 1: *Промене обима индустријске производње 1990-1993. год.*

Земља	1990	1991	1992	1993	Укупна промена у % 1990-1993
Бугарска	-14,2	-20,7	-16,2	-8,1	-47,6
Чешка	-3,3	-22,3	-10,6	-5,3	-36,4
Естонија	-0,1	-9,5	-38,7	-11,9	-51,6
Мађарска	-10,2	-16,6	-9,8	4,0	-29,7
Литва	-1,1	-1,0	-35,1	-28,1	-60,7
Пољска	-24,2	-11,9	3,9	6,2	-26,3
Румунија	-19,0	-20,4	-21,8	1,3	-48,9
Русија	-0,1	-8,0	-18,8	-16,0	-37,3

Резултати овог процеса су далеко од очекиваних и због чињенице да сâм пројекат трансформације државне својине у својинску структуру која одговара развијеној тржишној привреди није имао од почетка јасне циљеве и јасну стратегију реализације по појединим фазама, односно није имао јасно дефинисане носиоце (а прецизном поделом улога - почев од државе, преко предузећа, запослених, па све до појединих грађана), те дефинисана правила за решавање конфликтних ситуација.

Овај процес у значајној мјери је оптерећивала и чињеница да нису постојала одговарајућа, претходна, искуства из праксе, што је условљавало да у многим случајевима предност добију чисто политичка (идеолошка), па и ирационална решења. Као последицу овакве ситуације имамо честе преласке са једних метода приватизација на друге, поништавање претходних процеса или, пак, јачање самог државног сектора који је управо требало приватизовати.

У сваком случају, досадашњи начини приватизације и њени ефекти у источно-европским земљама, као и код нас, показују да

¹ Ц. Сакс, Тржишна економија и Русија, на руском, Москва, 1994. год., стр. 148.

се не ради само о економском проблему, као што то покушавају представити поједини аутори, и да се спорна питања приватизације не могу решавати само економским мерама. Непостојање развијене тржишне привреде и развијених, на тој основи, државних функција онемогућавају, све и када би овај став био тачан, овако - чисто економско (тржишно) решење. Трансформација државне својине у одговарајућу својинску структуру која одговара савременој тржишној привреди је и политички проблем, па је рјешавање многобројних питања на овом путу својинске трансформације привреде бивших социјалистичких земаља могуће само на основу адекватне комбинације политичких и економских мера.

У сваком случају, наведени процеси показују да је реч о једном дугорочном процесу који се не може сабити у уске границе (временске и друштвене) идеолошко-волунтаристичких модела „новог друштва” и „нове привреде”.

Ц. Сакс је, у већ цитираној књизи, упозорио да је прелаз социјалистичке економије у тржишну економију дуготрајан процес који се одвија у три фазе:

а) прва фаза представља фазу стабилизације ових система или тзв. критичну фазу, када држава води борбу с инфлацијом и осталим последицама пропасти социјалистичког система (ова фаза траје 1-3 године);

б) друга фаза обухвата успостављање тржишта и његових институција у овим земљама (ова фаза траје око пет година);

с) трећа фаза обухвата структурне промене у привреди и друштву бивших социјалистичких земаља (ова фаза може обухватити цео живот једног поколења).²

Према томе, уместо да се процес транзиције схвати и третира као дугорочан процес са јасним дефинисањем циљева, стратегије и носилаца промена по појединим фазама, у привредама бивших социјалистичких земаља на сцени доминира један нови нормативизам. Као што је у своје време Стаљин целокупни привредни и друштвени живот уклопио у норме административно-централистичког (партијског) апарата у норме новог друштвено-економског уређења заснованог на високо развијеној тржишној привреди и политичкој демократији, иако за то не постоји, у овим земљама, објективна основа.

Тако се, на пример, у оквиру овог новог нормативизма презимају решења која важе за високо развијену тржишну привреду, иако у бившим социјалистичким земљама тек треба створити основе за развој тржишне привреде. Испада да ће тржиште хартија од вредности, тржиште капитала (краткорочног и дугорочног)

² Ц. Сакс, исто, стр. 50.

и сл. почети да функционише и да даје резултате чим се усвоје одговарајући закони (који су идентични законима у развијеним тржишним привредама).

Наслеђе уравниловке, посебно у расподели, не може се, као што то пракса показује, елиминисати формалним конституцијама тржишта радне снаге (потребна је темељна реконструкција целокупног друштвено-економског система са премештањем социјалне функције са предузећа на државу).

Исто тако, стварање одговарајуће тржишне структуре - да би ефикасност тржишног привређивања дошла до изражаја, не може се постићи усвајањем антимонополског законодавства и одговарајућих мера економске политике (таква тржишна структура у развијеним тржишним привредама резултат је дугогодишњег развоја, гдје су економски, а не политички, интереси опредељивали облике концентрације и централизације капитала, као и темпо и облик интегративних веза).

Оријентација на тржишну привреду и политичку демократију није спорна за већину источноевропских земаља. Међутим, нереална очекивања и илузије да ће легализација политичког и економског плурализма сама по себи довести до стварања друштва западноевропског типа - са стандардом на високом нивоу - могу бити имајући у виду постигнуте резултате, најзначајнији фактор кочења читавог транзиционог процеса, па чак и фактор повратка на стари модел привредног и друштвеног живота.

2. У уводним напоменама истакли смо да се транзициони процес у друштвеним наукама најчешће своди на проблем транзиције друштвено-економског система бивших социјалистичких земаља у системе тржишне привреде и политичке демократије. Међутим, за разлику од овог облика редукције транзиционог процеса, далеко је значајнији један други облик редукције, који по својим негативним последицама може да компромитује целокупни транзициони процес. О чему је реч?

Када је у питању трансформација постојеће својинске структуре у нас у својинску структуру која одговара развијеној тржишној привреди, треба истаћи да се овом процесу придаје значај који он објективно нема, нити он може бити спасоносно решење за све наше проблеме. Наиме, често се целокупни процес транзиције у нас своди на промену својинске структуре, а ова се, у даљој редукцији транзиционог процеса, своди на приватизацију целокупне државне и друштвене својине (чак и у оним гранама и делатностима у којима у развијеним тржишним привредама одавно није присутна приватна својина). Приватна својина³ као једини об-

³ При томе се приватна својина често схвата и третира у облику и карактеристикама из 18. и 19. века.

лик својине постаје, у овако схваћеној транзицији, спасоносно решење за све наше проблеме, док ће тржиште, на таквој својинској основи, почети одмах да делује ефикасно у свим својим функцијама, па је овакву власничку структуру потребно успоставити одмах. Чак се у стручној и политичкој јавности могу срести и такви ставови да одговарајућу власничку структуру у предузећима која се трансформишу треба, малтене, успоставити и присилом: или законском принудом (декретом) или стихијски, на тржишту (читај: на основу првобитне акумулације капитала).

Међутим, и у једном и у другом случају, наше досадашње искуство то показује, било би извршено насиље над економском и друштвеном старношћу, а ефекти такве политике били би вероватно слични ефектима из времена када је државна својина у бившим социјалистичким земљама била прокламована, у ствари, за једини могући облик својине.

Наша досадашња анализа упућује на закључак да се питање успостављања одговарајуће својинске структуре појављује као централно питање транзиционог процеса не само у нас већ и у другим (бившим) социјалистичким земљама.

Које су, према томе, карактеристике постојеће својинске структуре данас у бившим социјалистичким земљама, односно: које су карактеристике њеног функционисања и репродуковања? У одговору на постављено питање анализираћемо државну својину и својину самих запослених (акционарство запослених) као два облика својине који највише утичу на трансформациони процес у овим земљама.

а) Државна својина у развијеним тржишним привредама игра, као што је познато, значајну улогу. Од осамдесетих година на овамо овај облик својине све се више потврђује на тржишту као и остали облици својине, подижући на тој основи, ефикасност националне економије на један виши ниво.

Шта се дешава са државном својином у бившим социјалистичким земљама, односно у СР Југославији?

На првом мјесту треба истаћи чињеницу да је државна својина задржала, и поред свих извршених трансформација, значајно мјесто у структури својинских односа у нас. Њено учешће је, не само код нас већ и код других источноевропских земаља, знатно веће од учешћа државне својине у структури својинских облика у развијеним капиталистичким земљама.

Разлози за овакву ситуацију су многобројни. На првом мјесту потребно је истаћи и даље снажне позиције административно-централистичког апарата, који је, у спречи са политичким фактором, обезбедио себи (кроз законодавство и економску политику) значајне полуге за контролу знатног дела привреде, односно који

је обезбедио себи фактичку власт над значајним делом друштвеног капитала.

Следећи разлог значајан је не само за трансформацију државносвојинског сектора већ и за развој акционарског облика својине, те за акционарство запослених. Наиме, искуства трансформације својинских односа у бившим социјалистичким земљама показала су да ни привреда, ни становништво, а ни сама држава, немају потребна средства за улагање у процес трансформације постојеће (углавном државне) својинске структуре у својинску структуру каква одговара развијеним тржишним привредама. Улагања иностраног фактора, по овом основу, занемарљиво су мала због великог политичког ризика у овим земљама.

Према томе, немогућност да се, због наведених и сличних разлога, државна средства за производњу продају (приватизују) по некој приближно реалној цени свакако је утицала да државна својина над средствима за производњу, односно државни сектор, и даље задрже значајне позиције у структури својинских односа у бившим социјалистичким земљама, као и код нас. При томе не треба губити из вида да се снажно присутни егалитаризам (етатистички одређен) у овим земљама појављује као значајна препрека једној оваквој трансформацији. Уосталом, и у развијеним тржишним привредама централно питање у процесима приватизације државног сектора било је питање цене. Због тога је, иако у сасвим другачијем друштвеном и тржишном окружењу, програм реприватизације у Великој Британији реализован само половично.

Оваквом задржавању позиција државног сектора привреде свакако је допринело и непостојање у бившим социјалистичким земљама, као и код нас, тржишта хартија од вредности. Наиме, одговарајући државни фондови (у Србији је то Фонд за развој Републике Србије) постали су власници деоница у многим предузећима. Међутим, ради се, најчешће, само о формалној трансформацији власничког односа, пошто се те деонице, углавном, не појављују на тржишту. Формалност овог процеса одређује и чињеница да држава, најчешће, за ове деонице није дала ни динара. У питању је био бесплатан пренос (подржавање) ових деоница на ове фондове.

Као друго, поставља се питање: Како је државни сектор утицао на ефикасност привређивања националних економија бивших социјалистичких земаља?

Распад административно-централистичког система привређивања, распад дотадашњих управљачких механизма и система одговорности, без спремности да се, у почетној фази овог процеса, јасно дефинишу својинска права и својинска одговорност на свим нивоима друштвено-економске организованости утицали су,

поред дејства осталих фактора, на велики пад ефикасности привређивања у државном сектору привреде. Овај пад је значајно утицао да се још даље продуби криза друштвено-економског система ових земаља.

Иначе, независно од ових процеса у последњих пет година, треба истаћи да је дугогодишњи пад ефикасности привређивања у бившим социјалистичким земљама био један од основних узрока распада друштвено-економских система ових земаља. Ради се о познатој истини: систем који не може економски да се репродукује не може ни политички⁴.

А. Бајт је још 1987. год. показао да је у једном дугом периоду непрестано опадала ефикасност југословенске привреде. Тако је, на пример, ефикасност коришћења основних средстава (друштвени производ на 100 динара основних средстава у ценама 1970. год.) опала са 44 у 1970. год. на 34 у 1984. год. Да је Југославија имала у периоду 1949 - 1980. год. ефикасност коришћења инвестиција на нивоу ефикасности Грчке, Шпаније, Португалије и Турске (нама сродним земаљама по степену развијености), онда би друштвени производ у 1980. год. био за 2,029 пута већи него што је био, а „целокупно унутрашње трошење би уз реализацију потенцијалног производа у 1980. год. могло за 100% да буде веће него што је стварно било”. Ако би, пак, инвестиције, општа и заједничка потрошња били на нивоу из 1980. год., онда би потрошња могла бити троструко већа!⁵

На исту тенденцију указују и подаци СДК Југославије. Тако је, на примјер, индекс економичности пословања југословенске привреде (израчунат као однос прихода према утрошеним средствима) опао са 129,8 у 1980. год. на 124,5 у 1988. год., односно на 103,4 у 1989. год. и 100,4 у 1990. год. (у 1989. и 1990. год. у расходе су укључени лични дохоци, као и други издаци).

Према томе, изнесени подаци недвосмислено показују да се пад ефикасности привређивања на државном сектору привреде, нарочито од 1990. год. наовамо, појављује као један од најзначајнијих фактора кочења транзиционог процеса у бившим социјалистичким земљама (овај пад ефикасности довео је у питање могућ-

⁴ За разлику од оваквог приступа, постоје и сасвим другачија тумачења узрока распада бивших социјалистичких земаља. Тако, на пример, присутна је и теза да је „разорна сила нагомиланих, дуго пригушених међународних противуречности одиграла улогу главног фактора и непосредног детонатора у рушењу и распаду три социјалистичке федерације - СССР-а, СФРЈ и Чешко-Словачке” (Н. Пашић, „Историјски фијаско - године распада 1987 - 1992.”, Београд 1996. стр. 38).

⁵ А. Бајт, „Стварни и потенцијални друштвени производ”, Привредна кретања Југославије, бр. 171, март 1987., стр. 42-52.

ност реализације основних државних функција, те могућност задовољавања елементарних потреба у сфери друштвене надградње)⁶.

Треће, потребно је истаћи да је даље задржавање доминантне позиције државносвојинског сектора основна препрека формирању партнерства различитих друштвених група на бази развоја акционарског облика својине, својине самих запослених, индивидуалне својине произвођача и њиховог укључивања у разне интегративне процесе и сл. Према томе, на постојећој својинској основи, у којој и даље доминира државна својина, није могуће формирати друштвену и економску структуру сличну оној у развијеним тржишним привредама.

Како из постојећег стања изаћи? Који су могући правци деловања да би државна својина добила оно мјесто које има и у развијеним тржишним привредама? У том смислу, указаћемо овде само на следећа два момента који сада, по нашем мишљењу, имају највећи значај.

Као прво, потребно је отворити, снажније и одлучније, процес прилагођавања државног сектора законитостима тржишне привреде, односно: потребно је да држава изложи, гдје је то год могуће, тржишној конкуренцији своја предузећа. Истовремено, потребно је отворити процес стварања мешовитих предузећа, односно отворити процес уласка приватног капитала (страног и домаћег) у многа државна предузећа, како би се повећала ефикасност њиховог пословања.

Друго, трансформација државне својине у нас није доведена до краја. Наиме, у многим предузећима и гранама постоје деловитих предузећа и производних процеса који се могу одмах приватизовати - у којима у развијеним тржишним привредама доминира лична, акционарска, задружна, или неки сличан облик својине. Одговарајући надлежни орган могао би брзо да направи једну евиденцију оваквих случајева, односно могућности. Промена својинског односа допринела би не само већој ефикасности у овако трансформисаним предузећима и производним процесима, већ би се тако повећала ефикасност и самог државног сектора привреде.

б) Акционарство запослених треба да одигра једну од значајних улога у трансформацији државне својине у бившим социјалистичким земљама у својинску структуру сличну оној у развије-

⁶ О каквим је процесима реч, на пример у бившем СССР-у, најбоље говоре следећи подаци. У 1982. год. сељаци, радници и службеници располагали су са око 2% обрадивих површина. Са тих 2% обрадивих површина добијало се у 1982. год. 63% укупне производње кромпира у СССР-у, 32% поврћа, 40,5% јагода, 30% меса и млека, 31% производње јаја! (Видети: Структура производних односа развијеног социјализма", група аутора, издање Лењинградског универзитета, Лењинград, 1985., стр. 152).

ним тржишним привредама. При томе треба имати у виду да се акционарство запослених не може третирати као наставак самоуправљачке праксе и односа, нити као неки нови социјалистички експеримент да би се спасао етатистички модел привредног и друштвеног живота.

Реч је заправо о објективно условљеној појави у савременој тржишној привреди, која ће у њеном даљем развоју добијати све више на значају.

Наиме, развој производне снаге на основама нових, информацијских и сличних технологија ствара нову поделу рада - у којој доминирају флексибилни производни системи. Због тога се мења и улога самих радника у производном процесу. Они престају бити пуки извршиоци постављених задатака. У таквим условима нормално одвијање процеса производње све је мање могуће без укључивања радника у процес доношења одлука како на самом радном месту тако и на другим нивоима организовања, укључујући и одлучивање на нивоу предузећа као робног произвођача. Истовремено, овај процес прати и укључивање запослених у расподелу оствареног профита (на бази радног доприноса оствареном резултату пословања, као и на бази власништва запослених над једним делом капитала)⁷.

Због чега акционарство запослених треба, као што смо већ истакли, да одигра једну од значајних улога у транзицији привреде бивших социјалистичких земаља у тржишне привреде?

Као прво треба истаћи да овакав облик својинске трансформације омогућава обухваћање великог броја запослених. Исто тако, треба истаћи и чињеницу да се овај процес може обавити у релативно кратком року.

Искуство развоја акционарства запослених у америчким компанијама до 1988. год. показује да је највећи број акција од стране запослених стечен или уз помоћ државе (план ESOP) или уз помоћ самих компанија (план 401-к, учешће у профиту и сл.), док су активирањем сопствених средстава запослени стекли веома мали број акција својих компанија (свега 5%)!

Када су у питању наше прилике, ако хоћемо да акционарство запослених добије адекватну улогу, онда тај процес мора држава подржати одговарајућим мерама. То пре свега значи да

⁷ Процењује се да данас 12,5% радне снаге у САД поседује акције својих фирму. У просјеку, када је у питању 500 најкрупнијих индустријских корпорација у САД, запослени су власници 27,2% акција ових корпорација, а када је у питању списак од првих 100 корпорација - то учешће износи 33% (Шире видети: J. R. Blasi, D. L. Kruse: „The new owners (the mass emergence of employee ownership in public companies and what to american business“), превод на руски, Москва, Дело Лтд., 1995. стр. 31 и сл.

наша држава, као и америчка, мора кроз једитиније кредите и кроз одговарајуће пореске олакшице стимулисати развој акционарства запослених. Ова подршка државе добија још више на значају ако се има у виду постојећи реални ниво дохотка запослених, као и постојеће могућности наших предузећа да сама кредитирају или стимулишу овај процес. Овај процес подразумева да се у њега укључе сви запослени (многи економисти се залажу да се у овај процес укључе и запослени у јавним службама и предузећима, као и сами пензионери).

Пракса развоја акционарства у америчким компанијама показује да се оно појављује као значајан сегмент њихове финансијске стратегије. Прикупљајући средства из постојеће и будуће штедне својих запослених, као и средстава из њихових постојећих и будућих плата, ове компаније развојем акционарства запосленим не само да смањују зависност од спољних финансијских тржишта већ добијају и „стрпљиве” инвеститоре, јер су запослени-акционари спремни да узму у обзир и дугорочне интересе своје компаније.

Као што је познато, досадашњи развој интерног акционарства код нас обезбедио је веома мали прилив капитала у трансформисана предузећа. Поред тога, хиперинфлација је учинила своје, па се акционарство запослених, у ствари, свело на бесплатну поделу акција (са бројним деформацијама у корист управљачке структуре). И поред свега тога, нека наша истраживања показују да су запослени, у досадашњем процесу трансформације власништва у нас, ипак били ти „који су уложили највећа средства без обзира што је велики део отплата био обезвређен инфлацијом”⁸.

Уколико би се акционарство запослених на одговарајући начин правно и институционално регулисало (са јасним својинским овлашћењима), реално је очекивати да ће и убудуће оно представљати ако не најзначајнији, а оно свакако значајан извор средстава за финансијску консолидацију трансформисаних предузећа⁹.

Најзад, акционарство запослених омогућава да се положај запослених у управљању и у контроли управљачке екипе дефинише на једној основи сасвим другачијој него што је то био случај у самоуправном систему. Иначе, када говоримо о овом питању, по-

⁸ Видети: Б. Церовић, „Економски потенцијал различитих модела приватизације”, у књизи: Својина и слободе, ИДН, Београд, 1996. год., стр. 175.

⁹ Развој акционарства запослених у нашим предузећима показује да се, најчешће, ради само о формално спроведеном процесу трансформације својинске структуре. Јер, у великим броју трансформисаних предузећа дивиденде се и не исплаћују! Чак, поједине студије показују да 87% трансформисаних предузећа није ни штампало своје акције! (Шире видети: „Својинска трансформација у трговини Републике Србије”, пројекат, Економски факултет, Београд 1995.”, стр. 71, 72. и сл.)

требно је истаћи да постојећи модели приватизације у нас, као и у осталим бившим социјалистичким земљама, нису праћени подизањем ефикасности управљања на један већи ниво.

Нови чланови управних одбора нису, најчешће, дошли на то место као представници одговарајућих власника над делом датог предузећа. То су најчешће, како наше искуство показује, представници постојеће партијско-бироградске номенклатуре, представници државе, која и даље, фактички, задржава контролу (и својину) над овим предузећима. Ту се, наравно, јављају и представници нових власника, који су своју својину, на основу наших метода приватизације и дејства инфлације, стекли у ствари, у великом броју случајева, без улагања сопствених средстава.

Наравно, у таквим условима ефикасност управљања не може се дићи на један виши ниво. Због тога се као један од почетних корака, можда и најзначајнијих, у враћању управљачке функције на ниво који захтјева савремена тржишна привреда појављује развој акционарства запослених, са јасним разграничењем својинских права и одговорности, као када су у питању унутрашњи тако и када су у питању спољни власници. У таквим условима, сигурно је, не би директори наших фирми имали данас толико овлашћења - без скоро икакве радне и својинске одговорности према колективу запослених, према спољним власницима, па и према држави.

Исто тако, у оквиру овог процеса законским путем потребно је прецизирати и основ учешћа запослених - власника у расподели профита (добити), као и механизам заштите овог њиховог права.

Уместо закључка

Наша досадашња анализа је показала да трансформацију постојеће власничке структуре у нас, као и другим социјалистичким земљама, треба третирати, пре свега, као значајан фактор стварања одговарајућег тржишног окружења, те стварања одговарајуће тржишне инфраструктуре да би се, у условима постојеће техничко-технолошке револуције, фактори производње могли ефикасно користити.

У високо развијеним тржишним привредама, као што је познато, развијени тржишни систем диктира критеријуме ефикасности и присиљава све облике својине на одговарајући степен ефикасности, како би опстали у конкурентној трци. Ова функција тржишта долази највише до изражаја и даје највеће резултате управо у високо развијеним тржишним привредама због постојања одговарајуће власничке структуре у њима (ова структура обу-

хвата одговарајуће учешће и државне својине, и акционарске својине, и својине запослених, и задружне својине, и личне својине, и различитих облика мешовите својине и сл.). Као што је познато, функционисање западноевропских привреда, као социјално-тржишних привреда, показује да се друштвено прихватљива расподела националног дохотка појављује као једна од кључних детерминанти ефикасности привреде ових земаља. Оваква расподела националног дохотка није довела у питање ефикасност тржишне привреде ових земаља, као што то није био случај ни са економским функцијама државе (које стварају претпоставке за тржишно, а не административно-централистичко решавање бројних питања друштвено-економског развоја).

Према томе, пут у тржишну привреду бивших социјалистичких земаља мора бити друштвено регулисан, при чему, пошто је реч о дугорочном процесу, у први план избија како темпо ових промена тако и њихов редослед, те садржај појединих тржишних елемената.

Наша анализа је, исто тако, показала да се процес транзиције бивших социјалистичких привреда у тржишне привреде не може препустити стихијском деловању тржишта, ако не желимо привреду латиноамеричког типа.

У даљем развоју ових земаља, а посебно наше, мора доћи до изражаја партнерство различитих друштвених група (засновано на својинској и радној основи), чиме се стварају претпоставке - материјалне и институционалне - за убрзани развој економске и политичке демократије.

Professor Branko Medojević, Ph. D.

TRANSITION AND THE ISSUE OF PROPERTY

Summary

1. Modern technical-technological revolution leads to significant changes in social and economic structure both in most developed countries of market economy and in all other countries. However, social sciences to a considerable extent have reduced transitional process to ex-socialist countries only, namely to the issue of transformation of economic and social system in these countries to market economic system and political democracy.

This reduction, without having insight into transition process in the most developed countries, has resulted in inadequate solutions related to the issue of transition in ex-socialist countries and in rather disappointing results.

There is a further reduction of transition process regarding transformation of existing ownership structure in ex-socialist countries. Namely, entire transition process is often reduced to a change of ownership structure which is further reduced to a privatisation of entire state and public property (even in those branches and services where there has long been no private property). In transition understood in this way, private ownership as the only model of ownership becomes a „salutary” solution to all problems, while in transition understood likewise, market is supposed to immediately provide „efficient” results in all its functions.

2. State property maintained its significant position in the structure of ownership relations, regardless of the changes that have happened in ex-socialist countries. Its share is considerably bigger in our country and other East European countries in comparison to the ownership structure of developed capitalist countries.

Our analysis has shown that the efficiency setback in state-owned industrial sector, particularly from 1990 and on, was one of the most important factors in hindering transitional processes (this efficiency setback has endangered the possibilities of realisation of fundamental state functions as well as potential to satisfy elementary need in sphere of social superstructure).

Further dominant position of state owned sector makes a major obstacle for setting up partnership of various social groups on the basis of developing shareholding kind of property, employees ownership model, individual producer's ownership and their inclusion into various integrative processes. Consequently, with the existing ownership basis, where state property still dominates, it is not possible to set up social and economic structure like that one existing in developed market economies.

3. This study treats formation of a certain ownership structure in ex-socialist countries as an important factor in creation of a corresponding market surroundings and a proper market infrastructure to help efficient use of production factors at the present development level.

Shareholding of employees in further process of transition of economic and social system in ex-socialist countries and it should play one of the most important roles. This issue, as an objectively imposed phenomenon in present degree of technical-technological development, is very important for transition process out of these two reasons:

- On one side, employees' shareholding enables that great number of employees become new owners in a very short time (state should support this process, as the Government does in the USA). On the basis of that, some prerequisites for social cohesion are created on quite a new basis, because there is no political democracy if there is no economic democracy.

- On the other side, employees' shareholding enables improvement of production efficiency to a higher level. This point is particularly important because managerial function in ex-socialist countries has not reached any higher efficiency level, mostly. New members of the Boards of directors did not get their positions as representatives of shareholders/owners of the company but like: representatives of bureaucratic and party nomenclature, in capacity of representatives of state administration or as representatives of the owners who acquired property in new terms of privatisation and in numerous cases without investing their own money. In such conditions, it is not wonder that managerial teams have such competence today - without any professional or material liability whatsoever to employees, to other owners and to state as well.

Development of employees shareholding makes some conditions for solving this issue in a way it is solved in the developed market economies.

